

Dvacet let nového Československa

Akademik Vladimír Procházka

Dvacet let je v historii národů krátká doba, řekl bych skoro krátká chvíle, méně než život jedné lidské generace. Ale v období, které prožíváme — v období imperialistických válek a proletářských revolucí — znamená dvacet let daleko více v celém světě i u nás, více než sto let v jiných obdobích.

Základní a převratnou změnou, ke které v tomto období došlo, je pád starého společenského zřízení a nastupující budování nového společenského řádu ve velké části světa.

U nás stojí na počátku posledního dvacetiletí národní a demokratická revoluce, úspěšná díky vítězství Sovětského svazu ve Velké vlastenecké válce proti světovému fašismu — revoluce přerůstající v revoluci socialistickou a utvrzená vítězstvím pracujícího lidu nad pokusem reakce o zvrát v únoru 1948. Dalším obsahem tohoto dvacetiletí je budování nového společenského řádu v Československu v celé šíři života naší společnosti i našich pracujících — v oblasti ekonomické, státoprávní, kulturní, sociální i morální.

„Socialismus v naší vlasti zvítězil,“ mohla prohlásit socialistická ústava z r. 1960, takže bylo možno v jejím čele formulovat ustanovení (čl. 1, odst. 1):

„Československá socialistická republika je socialistický stát založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.“

„Vstoupili jsme do nového období našich dějin,“ praví se v úvodním Prohlášení k ústavě, „a jsme odhodláni jít dále k novým, ještě vyšším cílům. Dopravujeme socialistickou výstavbu, přecházíme k budování vyspělé socialistické společnosti a shromažďujeme síly pro přechod ke komunismu.“

V těchto slovech je stručně shrnut hlavní obsah posledního dvacetiletí: Osvobození z pout okupace v národní a demokratické revoluci, její postupná přeměna v revoluci socialistickou, odražení posledního pokusu

o zvrát vývoje nazpět, postupné budování socialismu a jeho vítězství s perspektivou na přechod ke komunismu.

Národní a demokratická revoluce měla u nás dvojí pramen, dvojí zřídlo — tak, jak podle postupu sovětské armády měly na ní aktivní účast oba naše národy, nejprve slovenský ve Slovenském národním povstání 1944, pak český v Pražském povstání v květnu 1945. Tak jako se oba naše národy zúčastnily za okupace odboje a pak jeho dvojího vyvrcholení, tak také rovnoprávně vstoupily do dějin posledních dvaceti let. To je také podkladem jedné ze základních formulací obou našich ústav:

„Československá republika je jednotný stát dvou rovnoprávných slovanských národů, Čechů a Slováků“

(čl. II, odst. 1, Ústavy 9. května).

„Československá socialistická republika je jednotný stát dvou rovnoprávných bratrských národů, Čechů a Slováků“

(čl. 1, odst. 2, Ústavy z 11. 7. 1960).

To je druhý základ a jeden z rozhodujících momentů naší nové státnosti, v příkrém protikladu vůči prvnímu dvacetiletí existence novodobého státu Čechů a Slováků, buržoazní republice.

Mezi prvním a druhým dvacetiletím existence novodobého československého státu leží strašných sedm let fašistické okupace českých zemí a loutkového státu na Slovensku. To nám názorně ukázalo, jaké nebezpečí nám hrozilo v období imperialistických válek a že šlo přímo o fyzickou existenci našich národů. Také v tomto směru nastala zásadní změna — změna v mezinárodním postavení obou našich národů.

Konkrétním vyjádřením této změny byla již československo-sovětská smlouva z 12. prosince 1943, která se stala základem veškeré zahraniční politiky osvobozeného Československa. Je třeba si uvědomit, že v tomto případě jde o mnohem víc než o běžnou mezinárodní smlouvu, jakých je tak mnoho. Jde o celý náš poměr k velikému ruskému národu i k ostatním národům Sovětského svazu a v souvislosti s tím i o náš poměr k celému táboru socialismu. Jde o poměr pro nás vpravdě osudový.

Kdybychom chtěli celou naši historii shrnout do nejstručnější formule, mohli bychom říci, že jejím smyslem je obrana proti expansi německých feudálů ve středověku, v novověku pak proti expansi německých imperialistů, proti onomu „Drang nach Osten“, který vrcholil ve dvou světových válkách.

Od dob Karla Velikého byla fronta slovanských národů na stálém ústupu před expansí německých feudálů a později německých imperialistů. V této frontě oba naše národy vydržely po celých tisíc let jako předsumutá pozice, a to nikoli jako národ výbojný, nýbrž — jak ukázala husit-

ská revoluce — především jako národ reprezentovaný pracujícím lidem. Již v první světové válce se rýsovalo nebezpečí, že tato předsunutá posice bude likvidována ve prospěch německých imperialistů, a tím více v druhé světové válce, kdy nám hrozila přímo národní smrt.

Z tohoto nebezpečí nás zachránila poprvé r. 1917 vítězná proletářská revoluce v Rusku a nyní opět, po druhé, vítězství Sovětského svazu nad fašismem ve Velké vlastenecké válce. Ale jde ještě o víc! Za našeho života — snad si to ani dobře neuvědomujeme, jak nesmírného významu je to historická událost — došlo k náhlému vržení celé fronty německého imperialismu nazpět. Srovnajme jen, jak to vypadalo na našich hranicích v době Mnichova, jak jsme byli imperialismem obklíčení skoro ze všech stran. Dnes jsou naše hranice většinou hranicemi s přátelskými a spojeckými státy stejné třídní povahy, jako je naše. A tato hranice je zaručena československo-sovětskou smlouvou, v jejímž článku 3 se obě strany zavazují, že

„v případě, že by jedna z nich byla zavedena v poválečné době do válečných akcí s Německem, které by obnovilo svou politiku „Drang nach Osten“, neb s kterýmkoliv ze států, který by se spojil s Německem přímo nebo v jakékoli jiné formě k takové válce, druhá Vysoká smluvní strana neprodleně poskytne Smluvní straně, zavedené takovým způsobem do válečných akcí, veškerou vojenskou i jinou podporu a pomoc, které jsou jí k dispozici.“

To je základ naší bezpečnosti a základ našeho dnešního i budoucího mezinárodního postavení. Ustanovení čl. 3 má i dnes konkrétní význam vzhledem k stále se obnovujícím revanšistickým snahám v Německé spolkové republice.

Náš vývoj za posledních dvacet let není izolovaným zjevem. Je součástí velkého historického procesu, zahájeného r. 1917 Velkou říjnovou socialistickou revolucí. Nelze jej dostatečně pochopit bez celkového pohledu na celé toto skoro padesátileté období, zejména na roli, kterou v něm sehrála československá dělnická třída a její avantgarda, Komunistická strana Československa. Tato role proběhla ve dvou, přibližně dvacetiletých fázích. V první fázi došlo, v důsledku zklamání pracujících nad třídním charakterem a třídní politikou nového státu, brzo k založení revoluční strany (1921), která pak po celou dobu buržoazní republiky stála v boji proti třídnímu panství buržoazie a za práva pracujících. Za fašistické okupace se komunistická strana dostala do čela všeho pracujícího lidu a vlastně do čela národa vůbec jako jediná politická strana, která již v roce 1938 bojovala důsledně proti kapitulaci a za realizaci spojení se Sovětským svazem proti agresi hitlerovského Německa. Tato její role se uplatnila ještě dále a hlouběji v době okupace a byla také hlavní příčinou vítězství KSČ po osvobození.

V druhé fázi — od r. 1945 — se proto komunistická strana stala docela přirozeně vedoucí silou v budování nového socialistického řádu. To platilo od počátku a bylo to pak výslovně vyjádřeno v socialistické ústavě z r. 1960, kde je v čl. 4 psáno:

„Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejvědomějších občanů z řad dělníků, rolníků a intelligence.“

Základní momenty, které měly zásadní význam pro náš vývoj v celém posledním dvacetiletí a které budou mít stejně rozhodující význam i nadále, jsou tedy:

- vedoucí role komunistické strany
- dosažení socialismu s perspektivou přechodu ke komunismu
- bratrská spolupráce obou národů
- spojenectví se Sovětským svazem a příslušnost k socialistickému táboru.

Pro státoprávní vývoj osvobozeného Československa je charakteristické, že národní a demokratická revoluce i únorové vítězství lidu byly uskutečněny v podstatě pokojnou, parlamentní cestou. To bylo také konstatováno na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v únoru 1956 v projevu soudruha A. J. Mikojana, jenž tehdy prohlásil:

„Vlivem příznivé situace, která se v Československu po válce vytvořila, uskutečnila se v Československu socialistická revoluce pokojnou cestou; k moci se dostali komunisté, kteří uzavřeli spojenectví nejen s blízkými jim stranami pracujících, ale i s buržoazními stranami, jež podporovaly společnou Národní frontu. Československý lid zvítězil cestou pokojného vývoje revoluce.“

Soudruh Mikojan zde shrnul zkušenosti z prvních let našeho vývoje po osvobození jistě také proto, že tato naše cesta měla a dosud má velký mezinárodní význam, poněvadž může být pro mnohé další nesocialistické země příkladem, že je za vhodných podmínek možno přejít k socialismu s pominutím období „válečného komunismu“, který byl v Rusku vynucen kontrarevolucí a zahraniční intervencí.

Pokojná cesta k socialismu se projevila v Československu nejen tím, že u nás nedošlo ke krvavým bojům, spojeným s ničením hospodářských a kulturních hodnot. Projevila se také ve vývoji našeho státního zřízení a našeho zákonodárství. Zejména výrazně to bylo vyjádřeno celým obsahem Ústavy 9. května, která podle Budovatelského programu třetí Gottwaldovy vlády měla navázat na vše, co bylo v předchozí československé ústavě z r. 1920 demokratické; především měla ovšem právně zakotvit vše, čeho

si lid vydobyl v osvobozeneckém boji a v prvních letech budování lidově demokratického státu. Tato ústava vycházela z daného stavu vývoje, zejména v tom směru, že ještě zachovávala tři sektory hospodářství. Ve svém úvodním Prohlášení však zdůrazňovala, že

„chceme vybudovat svůj osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu...“

V závěru důvodové zprávy k návrhu byla pak dána také programová směrnice k perspektivě dalšího vývoje našeho práva, podle které měla být ústava ohniskem příští legislativy, zároveň kritickým měřítkem dosavadního právního řádu a konečně jedním z mocných prostředků k jeho zlidovění:

„Nová ústava má tedy sehrát důležitou roli i v přeměně samotné role práva ve společnosti. Z prvku konzervativního a retardačního, ba reakčního se v lidové demokracii stává právo prvkem vývoje a pokroku a faktorem budovatelského úsilí.“

Po uzákonění Ústavy 9. května prošel náš právní řád několika etapami. Souhrnně lze po dvanáctileté platnosti Ústavy 9. května (1948—1960) říci, že se náš další právní vývoj neřídil vždy a ve všech směrech jejími zásadami. To platí zejména pro první etapu, ve které byly narychlo vydány všechny velké zákoníky (tzv. právnícká dvouletka) nejen se stopami chvatu, ale také se stopami starých hledisek (např. v občanském zákoníku) a s dogmatickými úchytkami ve spojitosti s kultem osobnosti (zejména v trestním zákoně a v trestním řádu).

Druhá etapa byla inaugurována konferencí strany v r. 1956. Na podkladě jejích usnesení se začala provádět revize těchto zákoníků (a částečně i ústavy) a jejich hlavní nedostatky v duchu leninských zásad odstraněny.

Zpracováním a vydáním socialistické ústavy v r. 1960 byla zahájena třetí, nynější etapa, ve které velké zákoníky byly nově zpracovány a znovu vydány; nová hlediska byla zejména uplatněna ve zcela nových kodexech: hospodářskému zákoníku a zákoníku práce.

Z á v ě r

Období, které nyní prožíváme, je charakterizováno novými skutečnostmi ohromného dosahu pro celý další vývoj lidstva. Jsou to zejména z jedné strany stále se urychlující a skoro již vrcholící rychlý rozpad koloniální soustavy, ze strany druhé pak stále pronikavější vědecko-technická revoluce, především objev a využití atomové energie a zahájení letů do vesmíru. S tím jsou spojeny problémy, které se týkají přímo již samé

existence lidstva: nebezpečí termonukleární války a naléhavá nutnost obecného odzbrojení a mírového soužití národů. Jde zkrátka v podstatě o nové uspořádání světa.

V tomto světovém zápase a závodění jsme na správné straně barikády a budeme pokračovat na své další cestě podle perspektivy, která je načrtnuta v III. části úvodního Prohlášení k socialistické ústavě z r. 1960, začínající slovy:

„Všechno naše usilování směřuje nyní k tomu, abychom vytvářeli materiální a duchovní předpoklady pro přechod naší společnosti ke komunismu.“

Jsme součástí socialistického tábora, který přes všechny překážky a obtíže, přes dočasné komplikace a zastávky s historickou nutností zvítězí.